

УДК 37(091)

Булгакова Т. М.

МОРАЛЬНО-ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ

Стаття розкриває основні тенденції морально-естетичного виховання учнів в загальноосвітніх закладах України другої половини ХХ століття. Автор розглядає назрілу проблему недостатньої розробленості морально-естетичного аспекту виховання учнів, шукаючи шляхи вирішення у надбаннях педагогічної теорії та практики другої половини минулого століття. Проаналізовано підходи до морально-естетичного виховання України означеного періоду. Дається критична оцінка теорії та практики морально-естетичного виховання учнів у вітчизняній системі освіти досліджуваного періоду. Охарактеризована залежність морально-естетичного виховання підростаючого покоління від основної лінії керівництва державою у радянський відрізок часу досліджуваного періоду. Українська література розглянута як неоціненне джерело для формування загальнолюдських моральних цінностей. В кінці другої половини ХХ століття морально-естетичне виховання у загальноосвітній школі направлене на оновлення традиційних, неповторних духовних цінностей України.

Ключові слова: морально-естетичне виховання, учні, загальноосвітній заклад, радянська педагогіка, українська національна педагогіка.

Важливою метою розвитку української держави є формування національної свідомості, духовності, моральності у підростаючого покоління. Гармонійно вихована особистість розуміє значення народних надбань культури, мистецтва, усної народної творчості, надає особливого значення поєднанню в них морального і естетичного. Вона вміє творити красу, примножувати прекрасне в житті, долучати до цього оточуючих. Становлення суспільства на передній щабель висуває формування людини як носія взаємопов'язаних моральних і естетичних цінностей.

Відповідно до Національної доктрини розвитку освіти України пріоритетним напрямом державної політики є моральне та естетичне виховання, набуття молоддю соціального досвіду, моральної, художньо-естетичної, трудової, екологічної культури. Впровадження в життя Національної доктрини акумулює в собі істотне зростання інтелектуального, культурного, духовно-морального потенціалу особистості та суспільства [4]. Одним з шляхів реформування змісту гуманітарної освіти у Державній національній програмі "Освіта" (Україна ХХІ ст.) виокремлено формування світоглядної, моральної та художньо-естетичної культури, забезпечення естетичного розвитку особистості з виробленням моральних цінностей. Головною метою Державної національної програми окреслено набуття підростаючим поколінням розвиненої духовності, фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, правової, трудової, екологічної культури, набуття особистісних рис громадян Української держави [1].

Важливим засобом залучення молоді до духовних і культурологічних цінностей суспільства філософи та педагоги визначають моральне (М. Драгоманов, Г. Жукова, Т. Люріна, Н. Молодиченко, Ю. Підборський, К. Плівачук, А. Сембрат, В. Сипченко, В. Сухомлинський, К. Ушинський) та естетичне (М. Бердяєв, Г. Васянович, В. Вербець, А. Запорожець, І. Зязюн, В. Маслов, В. Тименко, А. Щербо) виховання. Дослідженню спорідненості морального і естетичного виховання присвячено дослідження науковців І. Беха, Л. Ващенко, О. Леонтєєва, Н. Миропольської, О. Михайличенка, Г. Свиридової, О. Сухомлинської та інших.

Метою статті є розкриття особливостей морально-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх закладах України другої половини ХХ століття для використання найкращих надбань педагогіки у подальшому розвитку педагогічної теорії та практики.

Аналіз теоретичних і практичних надбань української педагогіки дає можливість зазначити, що повсякчас завдання морального і естетичного виховання досліджувались та вирішувались у взаємозв'язку. Педагогічна практика завжди зверталась до мистецтва у спробі зробити людину кращою, морально досконалішою. У дитини формували морально-естетичне ставлення до родини, рідного краю, праці, народній культурі, людей. Ознайомлювали підростаюче покоління із загальнолюдськими цінностями, моральними якостями народу, історією рідного краю, нормами поведінки. Повсякчас вчили нащадків національних традицій, обрядів, звичаїв, народних ремесел, різновидам українського декоративно-прикладного мистецтва.

Всебічний та гармонійний розвиток учнів, наукова розробка питань формування комуністичної свідомості підростаючого покоління були важливими завданнями радянської педагогіки у другій половині ХХ століття. Вся система освіти була державною, управління нею жорстко централізоване, виховній функції освіти радянська держава приділяла першочергову увагу. Морально-естетичне виховання розвивалось у тісному взаємозв'язку з розумовим, трудовим і фізичним. У закладах освіти створювались гуртки, студії, проводились різноманітні форми роботи, які сприяли морально-естетичному вихованню учнів.

Розвиток теорії і практики виховання учнів у загальноосвітньому закладі радянського періоду був націлений на виховання майбутнього будівника комунізму. Домінування ідеології зумовлювало побудову всього виховання відповідно до комуністичних ідеалів, конкретних завдань комуністичного будівництва. Профорієнтація школи, що була зумовлена "Законом про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в СРСР" (1958 р.), вивела трудове виховання школярів на першу сходинку всебічного розвитку. Учням прищеплювали красу в житті через розуміння прекрасного в постійній праці, ознайомлювали з естетичними властивостями праці.

Одним із перших, хто почав вчити дітей сприймати, відчувати, осмислювати, переживати насолоду, вміти радіти красі життя був вчитель-

новатор Кіровоградської області В. Сухомлинський. Очільник сільської школи виховував у дітей творче ставлення до будь-яких видів діяльності, наголошував на вихованні красою – спостерігати разом із дітьми оточуючу природу, емоційно проникати в шедеври літератури, музики, живопису, намагались творити прекрасне руками. В. Сухомлинський часто використовував у роботі з дітьми казки, прислів'я, приказки, народні афоризми, етичні повчання, усну народну творчість. Він вважав, що праця є основою всебічного розвитку особистості. Заслугою педагога є обґрунтування принципів трудового виховання: єдність трудового виховання і загального розвитку особистості – морального, інтелектуального, естетичного, фізичного, їх взаємозалежність у творчій праці [7].

Аналізуючи програму української літератури 60–70-х років, можемо зазначити, що вивчення і аналіз творів були продуманими, впливали на розум і душу учня, виховували любов до рідного краю, патріотичні і громадянські почуття, морально-естетичне просвітництво учнів. При опрацюванні творчості М. Рильського, наприклад, збірки “Троянди й виноград”, акцентувалося на філософсько-поетичному осмисленні праці поетом; гімни рідному краю В. Сосюри “Хто рідному краю...”, “Любіть Україну” та інші твори поета поглиблювали знання учнів про естетичні категорії “героїчне” і “піднесене”; при вивченні творів А. Малишка “Урожай” і “Це було на світанку” та ін. учням роз’яснювалася краса подвигу праці; виховання красою трудової діяльності також проводилось творами П. Тичини – “Розкажи, розкажи мені, поле”, “Труд переростає у красу” та ін. Твори О. Довженка пронизані великою любов’ю до своїх героїв-земляків, до рідної землі, до всіх трудящих у творі “Зачарована Десна” [5].

Відзначаються наголошенням у вихованні на його морально-естетичній суті та на формуванні у підростаючого покоління естетичного ідеалу, який перебуває в тісній взаємодії з ідейно-політичним вихованням у 80-ті роки. Важливість естетичного ідеалу зазначалась в тому, що він концентрує уявлення про навколишнє, направляє світоглядну орієнтацію особистості на оцінку соціальних явищ, відносин між людьми, природи, мистецтва відповідно законів краси. На більш високий рівень, окрім ідейно-політичного (формування в учнів внутрішньої потреби жити і діяти у відповідності з принципами і нормами комуністичної моралі та соціалістичного колективізму), виходить завдання загальнолюдського рівня: формування гуманних відносин, морально-естетичних почуттів учнів, їх переконань і поведінки прагнення до сумлінного навчання та праці на благо суспільства (вже були виявлені непримиренні протиріччя в радянській системі), вміння правильно оцінити свою поведінку та діяльність (зазначалась зневіра у комуністичні принципи) [3].

Особлива роль у відображенні прекрасного в морально-естетичному вихованні відводилася радянському мистецтву завдяки його ідейному змісту. У старших класах учні писали творчі роботи за картинами радянських художників, ходили на кінострічки, присвячені людям

соціалістичного суспільства, в інших галузях життя вивчали та планували нагромаджувати досвід краси радянського мистецтва. В радянській школі допомагали дітям знайти прекрасне в природі та громадських відносинах, викликали в школярів інтерес до естетичних сторін дійсності, вчили відчувати і розуміти красу, розвивати риси прекрасного в моральному і фізичному образі школяра та виробляли непримиренне ставлення до потворного, антиестетичного у поведінці, зовнішньому вигляді, побутовій обстановці. Базуючись на класово-партійних підходах, закладали в дітях непримиренність до буржуазної культури, ворожого мистецтва, виховували інтернаціональну дружбу з братніми народами.

Із здобуттям Україною незалежності українська національна педагогіка почала широко спиратися на народну, яка історично склалася на нашій території на основі засвоєння національних та загальнолюдських цінностей. Були поширеними такі форми позакласної роботи з морально-естетичного виховання: гуртки, різні види шкільних вечорів (до Дня Учителя, “Золота осінь”, до Дня Святого Валентина, вечір гумору, до ювілею письменників, вечір естрадної української пісні тощо), різноманітні конкурси, огляди художньої самодіяльності, конференції [2].

Можливість сприймати різні грані оточуючого й оцінювати світ естетично – важлива умова формування морального ставлення особистості до дійсності, людей, праці, природи, Батьківщини. У той же час, чим більше розвинені моральні почуття, тим ширше діапазон естетичних відчуттів учнів, тим більше можливостей естетичного сприйняття природи, явищ соціального, духовного життя [6].

Минуле століття відзначене вихованням молоді в дусі єдності ідейно-морального, розумового, трудового, естетичного і фізичного виховання. Накопичений досвід створення виховних педагогічних технологій потребує уважного ставлення і відбору найціннішого: прищеплення учням моральних норм і якостей; визначення освіти і навчання як основи естетичного виховання; спрямування духовно-моральних якостей шкільної молоді на визначення естетичного ідеалу. Шкільний навчально-виховний процес давав основу для повноцінного морально-естетичного розвитку учнів на ґрунті власних спостережень, пізнавальних інтересів у художній, декоративно-прикладній творчості, еколого-натуралістичній, туристсько-краєзнавчій, фізкультурно-спортивній сферах.

Система морально-естетичного виховання передбачає високу ефективність різних форм виховної роботи, яка залежить від дотримання певних педагогічних умов. До них відносяться: а) форми виховної роботи відповідні цілям і змісту морально-естетичного виховання; б) форма виховної роботи може вважатися придатною тільки тоді, коли вона максимально сприяє формуванню поглядів, моральної переконаності і естетичної культури; в) виховна цінність організаційної форми визначається її здатністю залучати учнів у активну діяльність, створювати умови для змістовних спілкувань і відносин.

Визначаючи спільні риси морального і естетичного виховання, можна

виявити, що вони зумовлені укладом життя, розвитком громадських моральних і естетичних відносин. Морально-естетичне виховання об'єктивно спрямоване на формування всебічно гармонійно розвиненої особистості. Досягненню цієї мети, без сумніву, сприяє вмiле поєднання чинників естетичного й морального виховання, особливо широке використання мистецтва. Морально-естетичне виховання учнів відбувається в процесі отримання моральних знань при вивченні української літератури, історії, обговоренні актуальних питань, в суспільно-корисній діяльності.

Висновки. Вищезазначене дає підставу стверджувати, що проблема організації виховного процесу завжди було в центрі уваги української педагогіки. Становлення та розвиток питань морально-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх закладах України з 1949 по 1991 рік проходить через призму комуністичного виховання. Розвиток в особистості загальнолюдських моральних якостей, стійких життєвих переконань регулюється ідейно-політичним курсом Комуністичної партії. Тільки здобуття незалежності змінило погляди на ідеали і цінності сучасного суспільства, освітня галузь переорієнтувалась на національні інтереси України як вільної держави. Наразі українська педагогічна наука прагне до формування цілісної особистості, маючи на увазі залучення до виховання здобутків, які відображають накопичений досвід морально-естетичного виховання.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Перспективними напрямками подальшої роботи є аналіз форм, методів та засобів морально-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх закладах України другої половини ХХ століття.

Використана література:

1. Державна національна програма "Освіта" (Україна ХХІ століття). – Київ : Райдуга, 1994. – 61 с.
2. Жукова Г. В. Засади формування моральних якостей старшокласників у сучасній українській школі на основі позитивного досвіду другої половини ХХ століття / Г. В. Жукова // Гуманізм, навч.-вих. процесу: Збірник наук. праць [За заг. ред. проф. В. І. Сипченка]. – Вип. № 4 (78). – Слов'янськ : ДДПУ, 2016. – С. 89-94.
3. Локарева Г. В. Формувати естетичний ідеал старшокласників / Г. В. Локарева // Радянська школа. – 1986. – № 3. – С. 50-53.
4. Національна доктрина розвитку освіти // Освіта України. – 2002. – 23 квіт. (№ 33). – С. 4-6.
5. Програми восьмирічної школи. Українська література. 5–8 класи. – Київ : Рад. шк., 1967. – 120 с.
6. Свиридова Г. Г. Розвиток ідеї взаємозв'язку морального та естетичного виховання учнівської молоді в історії педагогічної думки України (20–80-ті роки ХХ ст.): автореф. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Г. Г. Свиридова. – Харків, 2011. – 20 с.
7. Сухомлинський В. О. Моральні заповіді дитинства і юності / В. О. Сухомлинський. – Київ : Рад. школа, 1966. – 232 с.

References:

1. Derzhavna natsional'na prohrama "Osvita" (Ukrayina XX stolittya). – Kyiv : Rayduha, 1994. – 61 s.
2. Zhukova H. V. Zasady formuvannya moral'nykh yakostey starshoklasnykiv u suchasniy ukrayins'kiy shkoli na osnovi pozytyvnoho dosvidu druhoyi polovyny XX stolittya / H. V. Zhukova // Humaniz.

- navch-vykh. protsesu : Zbirnyk nauk. prats' [Za zah. red. prof. V. I. Sypchenka]. – Vyp. № 4 (78). – Slov"yans'k : DDP, 2016. – S. 89–94.
3. Lokaryeva H. V. Formuvaty estetychnyy ideal starshoklasnykiv / H. V. Lokaryeva // Radyans'ka shkola. – 1986. – № 3. – S. 50–53.
 4. Natsional'na doktryna rozvytku osvity // Osvita Ukrayiny. – 2002. – 23 kvit. (№ 33). – S. 4–6.
 5. Prohramy vos'myrichnoyi shkoly. Ukrayins'ka literatura. 5–8 klasy. – Kyiv : Rad. shk., 1967. – 120 s.
 6. Svyrydova H. H. Rozvytok ideyi vzayemozv'yazku moral'noho ta estetychnoho vykhovannya uchniv's'koyi molodi v istoriyi pedahohichnoyi dumky Ukrayiny (20–80-ti rr. XX st.) : avtoref. ... kand. ped. nauk : 13.00.01 / H. H. Svyrydova. – Kharkiv, 2011. – 20 s.
 7. Sukhomlyns'kyu V. O. Moral'ni zapovidi dytynstva i yunosti / V. O. Sukhomlyns'kyu. – Kyiv : Rad. shkola, 1966. – 232 s.

БУЛГАКОВА Т. М. Нравственно-эстетическое воспитание учащихся в общеобразовательных заведениях Украины во второй половине XX столетия.

Статья раскрывает основные тенденции нравственно-эстетического воспитания учащихся в общеобразовательных учреждениях Украины второй половины XX века. Автор рассматривает назревшую проблему недостаточной разработанности нравственно-эстетического аспекта воспитания учащихся и ищет пути решения в достижениях педагогической теории и практики второй половины прошлого века. Проанализированы подходы к нравственно-эстетическому воспитанию Украины указанного периода. Дается критическая оценка теории и практики нравственно-эстетического воспитания учащихся в отечественной системе образования исследуемого периода. Охарактеризована зависимость нравственно-эстетического воспитания подрастающего поколения от основной линии руководства государством в советский отрезок времени исследуемого периода. Украинская литература рассмотрена как неоценимый источник для формирования общечеловеческих моральных ценностей. В конце второй половины XX века нравственно-эстетическое воспитание в общеобразовательной школе направлено на обновление традиционных, уникальных духовных ценностей Украины.

Ключевые слова: нравственно-эстетическое воспитание, ученики, общеобразовательное учреждение, советская педагогика, украинская национальная педагогика.

BULGAKOVA T. M. Moral and aesthetic education of pupils in general education establishments of Ukraine in the second half of the twentieth century.

The article reveals the main tendencies of moral and aesthetic education of pupils in general education establishments of Ukraine in the second half of the 20th century. The author considers the pressing problem of insufficient development of the moral and aesthetic aspect of pupils' education, looking for ways to solve achievements of pedagogical theory and practice of the second half of the previous century. Approaches to the moral and aesthetic education of Ukraine in the period are analyzed. The critical evaluation of the theory and practice of moral and aesthetic education of pupils in the national education system in affected period is given. The dependence of moral and aesthetic education of the younger generation from the main line of state governance in the Soviet period of affected period is described. Ukrainian literature is considered as an invaluable source for the formation of universal moral values. At the end of the second half of the XX century moral and aesthetic education in general education establishments was directed at updating traditional, unique spiritual values of Ukraine.

Keywords: moral and aesthetic education, students, general educational establishments, Soviet pedagogy, Ukrainian national pedagogy.